

УДК 343.985

В.В. Польщиков

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЯ, ЧАСУ, ОБСТАНОВКИ Й СЛІДІВ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

У статті на основі узагальнення матеріалів кримінальних справ та наукових праць надається типологічна характеристика потерпілих, визначаються типові місце, час, обстановка і сліди вбивств, вчинених в умовах неочевидності, а також типологічна характеристика особи вбивці. Відзначається, що названі елементи займають важливе місце у структурі криміналістичної характеристики цих злочинів, оскільки розслідування завжди починається з їх встановлення. Наголошується, що саме елементи, які досліджуються у статті, надають вихідну інформацію про злочин.

Ключові слова: *нерозкрите вбивство, криміналістична характеристика, тактичні завдання, тактичні операції, тактика слідчих дій.*

DOI 10.34079/2226-3047-2021-12-21-8-14

Постанова проблеми. Розкриття умисних убивств, особливо вчинених в умовах неочевидності, у багатьох випадках є важким завданням. Це пов'язано передусім із ретельною підготовкою злочинців до вчинення злочину, знищення ними слідів убивства на етапі реалізації злочинного наміру, відсутністю зв'язку між жертвою та вбивцею, можливих свідків.

Відповідно до чинного законодавства України, невстановлення винної в учиненні злочину особи створює основу для віднесення цього злочину до категорії нерозкритих. При цьому слідчий зобов'язаний як безпосередньо, так і через оперативні підрозділи вживати заходів для встановлення особи, що вчинила злочин. Як правило, ця діяльність слідчих і працівників оперативних підрозділів не є систематизованою, оскільки вони завантажені розкриттям поточних злочинів, і це є актуальною проблемою на шляху до підвищення її ефективності. Слідчі органів внутрішніх справ, не маючи досвіду розслідування умисних убивств минулих років, змушені виконувати надзвичайно складну роботу при відсутності достатнього науково-методичного забезпечення розслідування таких злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі досліджень та даних, одержаних у результаті узагальнення кримінальних справ про нерозкриті вбивства, встановлено ймовірно-статистичні та кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики нерозкритих убивств минулих років і запропоновано на їх підставі типові версії, передусім стосовно особи вбивць. Такого роду версії виступають для слідчих своєрідним орієнтиром при організації розслідування конкретного акту навмисного позбавлення життя людини, учиненого в умовах неочевидності. Це надає можливість значно звузити коло пошуку осіб, причетних до вчиненого злочину, і збільшити ступінь імовірності його розкриття.

Проблематика розслідування нерозкритих злочинів минулих років була предметом уваги у працях багатьох вчених, серед яких слід відзначити Л.Г. Видонова, В.О. Коновалову, В.В. Тіщенко, В.І. Шиканова та ін. Але ці дослідження охоплювали загальні питання, характерні для розслідування всіх різновидів нерозкритих злочинів. У той же час достатньо глибоких досліджень проблемних питань розслідування саме нерозкритих убивств минулих років не проводилося. Аналіз же слідчої практики

показує, що для кримінальних справ про нерозкриті вбивства існує низка специфічних чинників, що пов'язані як з особливостями криміналістичної характеристики цих злочинів, так і з помилками, допущеними при проведенні початкових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

У статті автор намагається визначити методологічні особливості встановлення місця, часу, обстановки й слідів вбивств, учинених в умовах неочевидності з подальшим впровадженням отриманих результатів до слідчої практики правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Місце вчинення вбивств як елемент їхньої криміналістичної характеристики містить великий об'єм інформації, яку можна використовувати для успішного розкриття цих злочинів. Отримані при огляді місця події дані, що зберегли цілу систему взаємопов'язаних ознак, відновлюють подію, що відбулася. Місце події є джерелом великої кількості слідів, що вказують на механізм злочинної дії, відносини злочинця й потерпілого, відомості про знаряддя вбивства, особові характеристики злочинця, а в окремих випадках і про способи маскування. Правильне прочитання даних з місця пригоди та їхня правильна інтерпретація слідчим дозволяють установити й зрозуміти характер злочину, механізм його вчинення і визначити шляхи його розслідування.

Розглядаючи цей елемент криміналістичної характеристики нерозкритих убивств, слід мати на увазі, що місце події, з огляду якого починається розслідування, часто не співпадає з місцем учинення вбивства. Місце події – це місцевість або приміщення, де були виявлені сліди (ознаки) злочину (місце виявлення трупа або його частин, місце вчинення насильницьких дій над жертвою, місцезнаходження окремих речей, у т. ч. знарядь убивства тощо). Місце події злочину може бути пов'язано з місцем його підготовки, а також із місцем приховування слідів убивства, трупа й знарядь злочину. Тому в справах про вбивства може бути кілька місць події, які необхідно оглядати. Але все ж таки ключове значення має місце вчинення вбивства.

Вихідним є положення про те, що місце вчинення вбивства закономірно пов'язане з іншими елементами механізму вчинення цього злочину (особою потерпілого й злочинця, способом, слідами та ін.). Істотне значення для розкриття вбивства має також час його вчинення. Його встановлення може визначити саму можливість учинення злочину певною особою в певні години дня чи ночі. Зокрема, типовими питаннями, що вирішуються слідчим, є такі: період часу, за який особа могла вчинити злочин; наявність певних професійних здібностей злочинця; неправдивість заяви про алібі; використання злочинцем транспорту і місце його проживання (Викторова, 1976, с.116–120; Салтевский, 1983, с.49–59; Федоров, 1983, с.59–67).

З'ясування часу вчинення вбивства має й кримінально-правове значення. Зокрема, встановлення часового періоду є істотним для кваліфікації скоєного злочину й визначення міри покарання злочинця. Тривалість часового періоду набуває особливого значення при розслідуванні серійних убивств, учинених протягом багатьох років. Це має не тільки кримінально-правове значення, але й криміналістичне, причому останньому належить велика роль, оскільки розслідування кожного з убивств доповнює картину події не тільки повторенням способу вчинення, але й слідами, що дозволяють визначити напрям розслідування і використати їх для ідентифікації знарядь злочину й злочинця.

Слід зазначити, що окрім часу вчинення злочину необхідно встановлювати час різного роду супутніх обставин – як у момент злочину, так і до та після його вчинення, зокрема, з метою перевірки свідчень підозрюваного і свідків при проведенні такої слідчої дії як слідчий експеримент.

Окрім того, час учинення вбивства може бути пов'язаний і з мотивацією злочину. Так, О.Л. Протопопов, досліджуючи сексуальні вбивства, зауважує, що ці злочини на відміну від інших убивств за часом вчинення є більш довготривалими. При вчиненні корисливого вбивства злочинець ретельно розраховує час і намагається звести його до мінімуму. Сексуальний же вбивця, навпаки, розтягує час учинення злочину, оскільки намагається заподіяти жертві якомога більше страждань. Тому час, тривалість учинення вбивства та його місце обов'язково аналізуються слідчим, оскільки це обґрунтовує версію щодо сексуального характеру злочину (Протопопов, 2001, с.33).

Обстановка вчинення вбивств входить до системи елементів їхньої криміналістичної характеристики і є свого роду полем діяльності (дій) злочинця, яке він попередньо обирає сам, керуючись своїм задумом, або опиняється на ньому випадково.

Обстановка може бути наперед підготовленою злочинцем і сприяти вчиненню злочину, а також його приховуванню (Яблоков, 1984, с.35–39). Але обстановка в одних випадках може грати позитивну роль для злочинця і об'єктивно допомагати здійсненню його злочинних задумів, а в інших – може об'єктивно перешкоджати здійсненню злочинного наміру (Тіщенко, 2007, с.65–66).

На наш погляд, принципово важливим є поділ обстановки вчинення вбивств на підставі природи відображення злочину в навколишньому середовищі на дві складові:

1) матеріальна обстановка: приміщення з предметами, що знаходяться в ньому; ділянка місцевості з об'єктами, що знаходяться на ній (будівлі, рослини, транспортні засоби тощо);

2) ідеальна обстановка (присутність людей, що сприймають подію злочину і можуть потім її відтворити по пам'яті). В.О. Коновалова і М.С. Гур'єв цілком справедливо зазначають, що поняття обстановки пов'язане з поняттям учинення злочину в умовах очевидності і в умовах неочевидності, де перше вказує на наявність осіб, у присутності яких учинявся злочин, а друге – на їхню відсутність (Коновалова, 2001, с.30; Гур'єв, 2001, с.17). Нерозкритими вбивствами, як правило, стають такі вбивства, які були вчинені в умовах неочевидності, тобто за відсутності осіб, що б могли сприймати цю подію. Саме це є специфічною рисою обстановки як елементу криміналістичної характеристики даної категорії злочинів.

Відсутність в обстановці нерозкритих убивств ідеальної складової (відсутність очевидців) накладає суттєвий відбиток на процес розслідування, зокрема, на проведення окремих слідчих дій. Так, у справах цієї категорії підвищується значимість огляду місця події (його своєчасності й ретельності). Вивчення слідчої практики свідчить, що вбивства залишаються нерозкритими найчастіше через помилки й недоліки, що допущені саме при огляді місця події.

При вчиненні вбивства в умовах неочевидності сліди злочину залишаються тільки на об'єктах матеріальної обстановки. Проводячи огляд місця події, слідчому необхідно співвідносити дії злочинця і залишені сліди з типовими і нетиповими ситуаціями, адже окремі фрагменти обстановки місця події або навіть обстановка в цілому можуть бути інсценовані, тобто злочинець може створити штучну обстановку самогубства або нещасного випадку. Убивця, обізнаний з тактикою проведення слідчих дій, може просто знищувати окремі сліди, а окремі з них залишати (забрати з місця події гільзи і залишити «заточку», для якої характерні подібні до вогнепальних поранень сліди). Це вимагає від слідчого значних аналітичних зусиль, а також залучення до оцінки одержаної інформації про злочин і злочинця фахівців у галузях судової медицини, психології та психіатрії.

Оглядаючи матеріальну обстановку й знаходячи матеріальні сліди, слідчий повинен моделювати певні дії злочинця й усього злочину в цілому.

Усебічне й ретельне вивчення всього інформаційного комплексу, виявленого й зафіксованого на місці події, встановлення логічного зв'язку між слідами, а також суперечностей між ними дозволяє в найкоротші терміни досудового слідства отримати відомості про ймовірного злочинця. Знайдені на місці події сліди є фундаментом побудови ймовірної моделі злочинного діяння і, як наслідок, висунення правильної слідчої версії. Щодо слідів злочину, слід зазначити, що на початковому етапі розслідування вбивства, учиненого в умовах неочевидності, відправним пунктом для початку розслідування є комплекс слідів, які залишилися на об'єктах матеріальної обстановки. Тому аналіз окремих слідів та їхнього комплексу у співвідношенні з обстановкою події дозволяє висунути обґрунтовані версії щодо способу вбивства та особи злочинця.

Виникнення версій є результатом не тільки аналізу, але й синтезу інформації, що містить картина слідів. Сліди вбивства в результаті таких логічних прийомів, як аналіз і синтез, дають можливість побудувати певне обґрунтоване уявлення про подію злочину. Саме тому в криміналістиці використовуються такі визначення, як «сліди підпалу», «сліди вибуху», «сліди вогнепальної зброї» тощо. Типовість таких слідів дозволяє співвідносити їх із подією злочину і визначати відповідним чином. Навіть мінімальний об'єм стає комплексом даних для побудови версії про подію злочину. Аналіз слідів і встановлення причинних зв'язків усього, що вдалося знайти на первинному етапі, стає фактичним підґрунтям для побудови версій, як окремих, що відносяться до причин появи окремих слідів або речових доказів, так і загальних, що свідчать про характер події злочину, а також і про осіб, що його вчинили (Коновалова, 2001, с.29–30). Але під час аналізу й оцінки слідової інформації можна допустити помилки, що тягнуть за собою неправильні припущення й висновки. Тому на всіх етапах побудови ймовірної моделі події злочину необхідно співвідносити її з реально існуючими слідами й речовими доказами, які в моделі, що формується, грають роль фрагментів події. Певна класифікація слідів, їхніх характеристик сприяє пошуку слідів на місці події, дає можливість обрати технічні засоби для їхньої фіксації й вилучення, визначити наукові методи дослідження, використовувати при висуненні версій про винних осіб. Л.Г. Видонов запропонував класифікувати сліди вбивств на сліди злочину й сліди злочинця, а всередині кожного виду виділяти певні підгрупи (підвиди) (Видонов, 1978, с.48–49). Запропонована класифікація, на наш погляд, дозволяє встановлювати зв'язок або з конкретною особою, причетною до вбивства, або з певним колом людей, серед яких слід шукати вбивцю. Спираючись на цю ідею, доцільним, на наш погляд, є класифікувати сліди на: сліди вбивства, сліди вбивці і сліди певних дій.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного науково-практичного дослідження можна зробити висновок про те, що у структурі криміналістичної характеристики злочинів окремих видів важливе місце посідають просторово-часові чинники вчинення злочинів. Зокрема, місце, час, обстановка й сліди вбивств тісно пов'язані з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів, учинених в умовах неочевидності. Це пояснюється тим, що саме з них починається розслідування, саме вони надають вихідну інформацію про злочин. І навіть у ситуації, коли досудове слідство поновлено, розслідування в таких справах про вбивства минулих років, як правило, починається з аналізу місця, часу, обстановки вчинення їх та виявлених слідів, інформація про які міститься в протоколі огляду місця події та протоколах інших початкових слідчих дій. Зважаючи на це, хотілося б звернути увагу, що викладена в

статті інформація повинна використовуватися не механічно, а творчо, у поєднанні з інформацією, одержаною при розкритті й розслідуванні з конкретного факту вбивства.

Бібліографічний список

- Видонов, Л.Г., 1978. *Криминалистические характеристики убийств и системы типовых версий о лицах, совершивших убийство без очевидцев: методические рекомендации к использованию систем типовых версий*. Горький: Прокуратура Горьковской области.
- Викторова, Л.Н., 1976. Фактор времени в методике расследования. В: Н.А. Селиванов, В.Г. Танасевич, А.А. Эйсман, В.Е. Эминов, ред. *Методика расследования преступлений. Общие положения*: Материалы научно-практической конференции, г. Одесса, ноябрь 1976 г. Москва, с.116–120.
- Гурьев, М.С., 2001. *Убийства на «разборках» (методика расследования)*. Санкт-Петербург: Питер.
- Коновалова, В.Е., 2001. *Убийство: искусство расследования*. Харьков: Факт.
- Протопопов, О.Л., 2001. *Расследование сексуальных убийств*. Санкт-Петербург: Пресс.
- Салтевский, М.В., 1983. Формы отражения времени при совершении преступления. В: В.И. Шиканов, ред. *Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов и методика расследования преступлений*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, с.49–56.
- Тіщенко, В.В., 2007. *Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів*. Одеса: Фенікс.
- Федоров, Ю.Д., 1983. Пространственно-временные характеристики и место происшествия. В: В.И. Шиканов, ред. *Криминалистические проблемы пространственно-временных факторов и методика расследования преступлений*. Иркутск: Издательство Иркутского университета, с.59–66.
- Яблоков, Н.П., 1984. Обстановка совершения преступления как элемент криминалистической характеристики. В: В.В. Клочков, ред. *Криминалистическая характеристика преступлений*. Москва: Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, с.35–39.

References

- Fedorov, Yu.D., 1983. Prostranstvenno-vremennye kharakteristiki i mesto proisshestiya [Spatial-temporal characteristics and place of occurrence]. In: V.I. Shikanov, ed. *Criminalistic problems of space-time factors and methods of crime investigation: interuniversity*. Irkutsk: Izdatelstvo Irkutskogo universiteta, pp. 59–67.
- Gurev, M.S., 2001. *Ubiystva na «razborkakh» (metodika rassledovaniya) [Murders during "showdowns" (investigation methodology)]*. Sankt-Peterburg: Piter.
- Konovalova, V.Ye., 2001. *Ubiystvo: iskusstvo rassledovaniya [Murder: The Art of Investigation]*. Kharkov: Fakt.
- Protopopov, O.L., 2001. *Rassledovanie seksualnykh ubiystv [Investigation of sexual murders]*. Sankt-Peterburg: Press.
- Saltevskiy, M.V., 1983. Formy otrazheniya vremeni pri sovershenii prestupleniya [The forms of reflection of time in the commission of a crime]. In: V.I. Shikanov, ed. *Criminalistic problems of space-time factors and methods of crime investigation: interuniversity*. Irkutsk: Izdatelstvo Irkutskogo universiteta, pp.49-56.
- Tishchenko, V.V., 2007. *Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannia zlochyniv [Theoretical and practical bases of methods of investigation of crimes]*. Odesa: Feniks.

- Vidonov, L.G., 1978. *Kriminalisticheskie kharakteristiki ubiystv i sistemy tipovykh versiy o litsakh, sovershivshikh ubiystvo bez ochevidtsev: metodicheskie rekomendatsii k ispolzovaniyu sistem tipovykh versiy* [Forensic characteristics of murders and systems of standard versions of persons who committed murder without eyewitnesses: guidelines for the use of systems of standard versions]. Gorkiy: Prokuratura Gorkovskoy oblasti.
- Viktorova, L.N., 1976. Faktor vremeni v metodike rassledovaniya [The time factor in the investigation technique]. In: O.N. Selivanov, V.G. Tanasevich, A.A. Eisman, V.E. Eminov, eds. *Methods for investigating crimes. General provisions: Materials of the scientific and practical conference*, Odessa, November 1976. Moscow, pp.116–120.
- Yablokov, N.P., 1984. Obstanovka soversheniya prestupleniya kak element kriminalisticheskoy kharakteristiki [The situation in the commission of a crime as an element of forensic characteristics]. In: V.V. Klochkov, ed. *Criminalistic characteristics of crimes*. Moskva: Vsesoyuznyy institut po izucheniyu prichin i razrabotke mer preduprezhdeniya prestupnosti, pp.35–39.

V. Polschikov

THE PLACE, TIME, SITUATION AND TRACES OF MURDERS COMMITTED IN CONDITIONS OF UNOBTAINABLENESS

On the basis of generalization of materials of criminal cases and research papers, typological characteristics of the victims, determined by the typical place, time, environment and traces of murders committed in conditions of unobtainableness, and typological characteristics of identity of the murderer are provided. It is emphasized that these elements have an important place in the structure of criminalistics characteristics of these crimes because the investigation always starts with their establishment. It is underlined that the elements that are studied in the article provide original information about the crime.

On the basis of research and data obtained from the generalization of criminal cases of unsolved murders, probabilistic, statistical and correlation connections between the elements of the forensic characterization of unsolved murders of previous years have been established and standard versions have been proposed based on them, primarily on the identity of murderers. Such versions serve as a kind of guide for investigators in organizing the investigation of a specific act of intentional deprivation of human life, committed in conditions of obscurity. This makes it possible to significantly narrow the scope of the search for persons involved in the crime, and increase the probability of its disclosure.

The issue of investigating unsolved crimes recently has been the subject of attention in the works of many scholars.

But these studies covered general issues specific to the investigation of all types of unsolved crimes. At the same time, there have been no in-depth studies of the problematic issues of the investigation of unsolved murders in recent years. The analysis of investigative practice shows that there are a number of specific factors for criminal cases of unsolved murders, which are related to the peculiarities of the forensic characterization of these crimes, as well as to mistakes made during the initial investigative actions and investigative measures.

In the article the author tries to determine the methodological features of establishing the place, time, situation and traces of murders committed in conditions of obscurity with the subsequent implementation of the results in the investigative practice of law enforcement agencies.

Key words: unsolved murder, criminalistics characteristics, tactical tasks, tactical operations, investigative tactics.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2021 р.

УДК 341.96:349.2-053.6

В.М. Андрійв

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена аналізу міжнародних правових актів, які регулюють трудові відносини дітей та підлітків, а також проблеми їх міжнародно-правового захисту.

Доведено, що дитяча праця розглядається як робота, виконання якої є шкідливою і небезпечною для дитини і заборонена міжнародним і національним законодавством. Значна увага приділена здійсненню аналізу основних категорій дитячої праці: виконання роботи дитиною, яка досягла мінімального віку відповідно до національного законодавства держави та найгірших форм дитячої праці.

Визначено причини дитячої праці, їх наслідки, вказано на пріоритетні напрями викоринення дитячої праці.

Ключові слова: праця, міжнародні правові акти, вік, дитяча праця, діти, підлітки, умови праці, правовий захист.

DOI 10.34079/2226-3047-2021-12-21-14-24

Постановка проблеми. Права людини є природною приналежністю, невід'ємною властивістю кожного члена суспільства з моменту його народження. Саме завдяки правам і свободам проявляється унікальність особистості, розкриваються творчі здібності і можливості кожної людини, що значно впливають на розвиток суспільства загалом.

Відповідно до положень Загальної декларації прав людини, основою свободи, справедливості і загального миру є визнання рівної гідності, властивої всім членам людської сім'ї, а також їх рівних і невід'ємних прав. Права людини – це одна з основних і найдорожчих людських цінностей, які необхідно вміти відстоювати і поважати. Майбутнє кожної людини і людства загалом, потенційно залежить від підростаючого покоління, тому забезпечення прав дітей та їх правовий захист, безумовно, є основним завданням сучасності, у вирішенні якого має бути зацікавленим все світове співтовариство. Доказом цього, є не тільки визнання міжнародним співтовариством факту, що дитина, через її фізичну і розумову незрілість потребує спеціальної охорони і турботи, відповідний правовий захист, як до, так і після народження, але і визнання дітей самостійними суб'єктами.

Світове співтовариство відстоює ставлення до дітей як правонаступників сучасної цивілізації та відносин, що складаються в сучасному суспільстві. На міжнародно-правовому рівні дитинство є однією з головних правових цінностей, що не раз підкреслювалося у міжнародних актах як глобального, так і регіонального характерів.

Разом з тим, кожна країна має свої специфічні проблеми, пов'язані з особливостями політичного та інституційного середовища, соціально-економічного